

DYWERSYFIKACJA JAKO PROCES DOSTOSOWAWCZY GOSPODARSTW WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Ewa Tyran

Katedra Zarządzania i Marketingu w Agrobiznesie Uniwersytetu Rolniczego
im. Hugona Kołłątaja w Krakowie
Kierownik: prof. dr hab. inż. Janusz Żmija

Słowa kluczowe: dywersyfikacja, rolnictwo, województwo małopolskie
Key words: diversification, agriculture, Małopolska region

S y n o p s i s. Celem opracowania jest przedstawienie dywersyfikacji w kierunku działalności pozarolniczej jako szansy przetrwania lub godziwego życia małych gospodarstw rolniczych. Badania przeprowadzono w gospodarstwach prowadzących działalność agroturystyczną z terenu kilku gmin województwa małopolskiego. Z badań wynika, że przyczyny podjęcia takiej działalności to problemy ze znalezieniem pracy poza gospodarstwem rolnym lub trudności związane z uruchomieniem działalności gospodarczej, zaś podjęciu działalności sprzyjało posiadanie wolnych pomieszczeń, siły roboczej, relatywnie niskie koszty uruchomienia działalności oraz brak obciążeń podatkowych czy biurokratycznych. Badane gospodarstwa średnio oceniły wzrost dochodu przy prowadzeniu działalności agroturystycznej o 27%. W większości przypadków planowały rozwój działalności agroturystycznej dążąc do zwiększenia udziału z tej działalności w dochodach rodziny.

WSTĘP

Województwo małopolskie zajmuje 15187,9 km² powierzchni, co stanowi około 5% powierzchni kraju. W 2007 roku liczba ludności wynosiła około 3,2 mln, natomiast gęstość zaludnienia 212 osób/km² przy średniej krajowej 124 osoby/km². Na tle ukształtowania powierzchni kraju województwo małopolskie jest najbardziej zróżnicowane wysokościowo, ponieważ w większości ma charakter wyżynny i górski; ponad 30% obszaru znajduje się powyżej 500 m n.p.m. Wskaźnik urbanizacji w 2007 roku wynosił 49,2%. Według uogólnionych wyników reprezentacyjnego badania Spisu Rolnego liczba gospodarstw rolnych w 2005 roku w województwie małopolskim wynosiła 354 378. Dominującą formą gospodarowania były gospodarstwa indywidualne, których średnia powierzchnia wynosiła 2,44 ha (w Polsce odpowiednio 5,86), co dawało Małopolsce ostatnią lokatę w kraju w zakresie tej cechy. Średnia powierzchnia użytków rolnych (UR) wynosiła tylko 1,95 ha. W Małopolsce w strukturze obszarowej najliczniejsze były najmniejsze gospodarstwa indywidualne o powierzchni poniżej 1 ha użytków rolnych, które stanowiły 45% wszystkich gospodarstw w województwie (w Polsce – 34,7%). Gospodarstwa o powierzchni 1-2 ha UR stanowiły 22,5% (w Polsce 16,4%), zaś udziały gospodarstw od 2 do 3 ha UR oraz od 3 do 5 ha UR wynosiły

odpowiednio 12,8% i 12,1%. Gospodarstwa z grupy obszarowej 5-10 ha UR stanowiły 6,2% ogólnej liczby gospodarstw indywidualnych, zaś 10-15 ha UR – 0,9%, a gospodarstwa powyżej 15 ha UR stanowiły jedynie 0,6% ogólnej liczby gospodarstw (w Polsce 7,1%) [*Charakterystyka...* 2006, s. 1].

Działalność rolniczą prowadziło w Małopolsce 312 695 gospodarstw indywidualnych, tj. 88,3% ogólnej ich liczby, przy czym prawie 7% gospodarstw prowadziło działalność inną niż rolnicza (w Polsce tylko 5,4%). Małe, składające się najczęściej z wielu działek gospodarstwa rolne nie są w stanie zapewnić dostatecznych środków finansowych dla rodziny utrzymującej się z rolnictwa – szukanie dodatkowych źródeł dochodów jest więc najczęściej koniecznością, zwłaszcza w gospodarstwach, które nie uzyskują dochodów ze źródeł niezarobkowych (renty, emerytury, świadczenia socjalne).

Dochody gospodarstw indywidualnych w województwie małopolskim mają różne źródła. Z działalności rolniczej jako przeważającego dochodu gospodarstw indywidualnych w 2005 roku utrzymywało się tylko 13,6% gospodarstw (w kraju wskaźnik ten wynosił przeciętnie 26,9%). W małopolskich gospodarstwach indywidualnych pracowało aż 672,9 tys. osób, co stanowiło aż 13% wszystkich osób w kraju pracujących w rolnictwie. Drugim co do ważności źródłem dochodów dla gospodarstw indywidualnych były emerytury i renty – odnotowano je w 163,5 tys. gospodarstwach, dochody z pracy najemnej wykazywało 154,3 tys. gospodarstw, a dochody z działalności pozarolniczej stwierdzono w 31 tys. gospodarstwach. W województwie małopolskim odnotowano najwyższy udział gospodarstw domowych, w których wystąpiły dochody z działalności pozarolniczej i pracy najemnej (pierwsza lokata w kraju w zakresie obu cech). Biorąc pod uwagę udział gospodarstw, w których występują dochody z tytułu emerytur i rent (15,4% wszystkich takich gospodarstw w kraju) i dochody z innych niezarobkowych źródeł utrzymania (11,8% gospodarstw w kraju), województwo małopolskie zajmuje trzecią lokatę [*Charakterystyka...* 2006, s. 8].

W I kwartale 2010 roku według ewidencji KRUS 72 861 gospodarstw prowadziło działalność gospodarczą w skali określonej progiem granicznym podatku dochodowego (w 2010 r. – 2863 zł, po osiągnięciu wyższego poziomu podatku dochodowego z działalności gospodarczej lub w przypadku braku przedstawienia odpowiedniego dokumentu potwierdzającego wysokość podatku dochodowego gospodarstwa wykreślane są z KRUS i muszą zarejestrować się w ZUS). Według stanu na dzień 31 marca 2010 r. w województwie małopolskim były 7002 gospodarstwa prowadzące działalność gospodarczą powyżej określonego progu, z czego 6200 zarejestrowanych było na rolników, a 802 na domowników.

DYWERSYFIKACJA

W literaturze naukowej pojawia się wiele definicji pojęcia dywersyfikacja. Władysław Kopaliński [*Słownik...* 2009, s. 23] przyjmuje, że dywersyfikacja wywodzi się ze średnio-wiecznej łaciny od słowa *diversificare*, co oznacza 'urozmaicać'. W tym ujęciu dywersyfikacja to rozgałęzienie, urozmaicenie produkcji, rozszerzenie jej na różne odległe od siebie dziedziny. Dzieje się tak, by straty poniesione w jednej dziedzinie móc wyrównywać zyskami osiągniętymi w innej branży. Dywersyfikację można również określić jako wprowadzenie nowych, dotychczas niewytwarzanych wyrobów realizowanych z wykorzystaniem dotychczasowych lub odmiennych technologii, zaspokajających inne potrzeby niż obecne. Dywersyfikacja może dotyczyć:

- produktów i usług,
- rynków zbytu,

- technologii,
- dostawców,
- odbiorców,
- źródeł finansowania,
- struktury działalności (produkcji),
- inwestycji (portfel inwestycyjny).

Dywersyfikacja to także *metoda zarządzania ryzykiem, szczególnie w otoczeniu globalnym, polegająca na rozszerzaniu i różnicowaniu asortymentu wyrobów (dywersyfikacja produktowa), rodzajów działalności (dywersyfikacja branżowa, sektorowa), obszarów aktywności gospodarczej (dywersyfikacja geograficzna) w celu rozłożenia ryzyka na nowe grupy klientów i dostawców. Dywersyfikacja zmniejsza ryzyko strat i sprawia, że spadek wpływów z jednego źródła może być skompensowany wpływami z innych źródeł* [Brigham, Gapenski 2000, s. 51].

Dywersyfikacja jest zjawiskiem złożonym, które w bardzo dużym stopniu stymuluje rozwój przedsiębiorstw. Jest ona zazwyczaj kosztowna i trudna w realizacji. Najczęściej wymaga znajomości rynku, nowych rozwiązań, które pozwalają produkować i modyfikować wyroby.

Korzyści z dywersyfikacji są następujące:

- osiągnięcie wysokich efektów wynikających z połączenia zasobów, pomysłów, umiejętności,
- stwarzanie gospodarstwu szans na długoterminowy rozwój,
- zapewnienie stabilności dochodów gospodarstwa i jego bezpieczeństwa finansowego,
- unikanie negatywnych skutków starzenia się sektora w którym gospodarstwo prosperuje,
- wymuszanie postępu i rozwoju gospodarstwa w celu uzyskania przewagi nad konkurencją,
- zmniejszenie ryzyka prowadzenia działalności gospodarczej poprzez jej wielokierunkowe rozproszenie.

Wśród negatywnych efektów dywersyfikacji należy wymienić m.in.:

- możliwość zatracenia pierwotnej specjalizacji przedsiębiorstwa,
- trudności w prowadzeniu zdywersyfikowanego przedsiębiorstwa.

W rolnictwie *dywersyfikacja gospodarstw rolnych oznacza różnicowanie struktury produkcji rolniczej oraz wykorzystanie zasobów ziemi, kapitału i pracy w gospodarstwach do prowadzenia działalności innej niż rolnicza* [Majewski, Radzikowska 2001, s. 1-8]. Głównym celem dywersyfikacji jest bardziej efektywne wykorzystywanie zasobów gospodarstw rolnych, nie tylko na działalność rolniczą, ale też w dużej mierze na działalność pozarolniczą. Przedsięwzięcia dywersyfikacyjne są wyrazem aktywizacji ludności obszarów wiejskich, rozwoju przedsiębiorczości, tworzenia nowych idei i pomysłów, ograniczają bezrobocie oraz zwiększają dochody mieszkańców wsi.

Znaczenie różnicowania działalności gospodarstw rolnych, szczególnie poszukiwanie alternatywnych źródeł dochodów, znalazło odzwierciedlenie w strategii finansowania z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) 2007-2013. Na działanie *Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej* przeznaczono ponad 345 mln euro na lata 2007-2013.

DYWERSYFIKACJA A DZIAŁALNOŚĆ W ZAKRESIE TURYSTYKI WIEJSKIEJ

Jednym z najważniejszych elementów polityki gospodarczej naszego kraju, która ma na celu zrównoważone dostosowanie do warunków rynkowych, jest aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich przez tworzenie nowych miejsc pracy poza rolnictwem. Obszary wiej-

skie przestają być postrzegane tylko w swej tradycyjnej roli jako producenta żywności. Coraz częściej stają się miejscem świadczenia usług i działalności handlowej. Według Sylwestra Makarskiego [1994] warunkiem ożywienia terenów wiejskich jest pobudzenie szeroko rozumianej przedsiębiorczości na wsi i w całym rolnictwie. Pozwoli to na ogólne polepszenie warunków życia na terenach wiejskich, spowoduje wzrost dochodów ludności wiejskiej, doprowadzi do unowocześnienia warunków pracy. Głównym powodem, dla którego polscy rolnicy decydują się na podjęcie działalności pozarolniczych, jest uzyskanie dodatkowego źródła dochodu, ponieważ dochód uzyskiwany z działalności rolniczej bardzo często nie pokrywa podstawowych potrzeb rodzin wiejskich. Największym zainteresowaniem rolnicy darzą te działalności, które gwarantują szybkie uzyskanie wysokich zysków przy niskim nakładzie finansowym na początku prowadzenia działalności.

Coraz częściej obserwowany jest zanik typowo rolniczych funkcji polskich gospodarstw, z którymi to funkcjami jeszcze do niedawna łączone były obszary wiejskie. Stwarza to konieczność poszukiwania nowych strategii rozwojowych gospodarstw. Dywersyfikacja działalności powoduje ożywienie społeczno-ekonomiczne regionów, poszukiwania nowych miejsc pracy przy jednoczesnym zachowaniu woli mieszkańców do utrzymania specyfiki terenów wiejskich oraz odrębności regionalno-kulturowej.

Istotny spadek znaczenia rolnictwa, wynikający głównie ze spadku dochodowości tej dziedziny działalności zapewniającej miejsca pracy dla mieszkańców wsi, spowodował, że rozwój ekonomiczny wsi nie może być dłużej utożsamiany z rozwojem rolnictwa, a produkcja rolnicza nie może być podstawową strategią działania w celu poprawy warunków życia na wsi, stąd tworzenie wartości koniecznych dla ożywienia regionów wiejskich stanowi wyzwanie dla mieszkańców wsi. Według Richarda Kocha [1998, s. 41] wyzwaniem to dotyczy m.in.:

- wzrostu znaczenia dywersyfikacji bazy ekonomicznej na wsi,
- poszukiwania alternatywnych możliwości wykorzystania zasobów gospodarstwa rolnego i wsi, a także pomocy społecznościom lokalnym w rozpoznaniu sposobów działania i uruchamiania działalności przyczyniających się do wzrostu liczby miejsc pracy, zwiększenia dochodu, który z kolei sprzyja rozwijaniu dalszych inicjatyw gospodarczych oraz zatrzymywaniu odpływu ludzi ze wsi i utrzymywaniu społeczności wiejskich w stanie ciągłej aktywności.

Badania wykonane w ramach projektu Agrinpol Fundacji Funduszu Współpracy dowodzą, iż wśród rodzajów działalności gospodarczej podejmowanych przez rolników w województwie małopolskim dominowały: produkcja (31%) i agroturystyka (30%). W dalszej kolejności były to: usługi (20%), rzemiosło tradycyjne i artystyczne (12%) oraz handel (7%) [Bański, Czapniewski 2009, s. 1-14]. W tym kontekście agroturystyka zaczyna nabierać znaczenia jako potencjalne źródło dochodu i miejsce pracy. Sprzyja temu wzrost popytu na odpoczynek na wsi oraz korzystanie z pełnego wyżywienia, rekreacja na świeżym powietrzu, doświadczenie psychicznego i umysłowego spokoju wśród ludności ze stale powiększających się obszarów zurbanizowanych.

Jedną z możliwości ożywienia sytuacji na obszarach wiejskich jest wejście na rynek z produktami, jakimi są turystyka wiejska i agroturystyka. Dają one większe możliwości rozwoju, co łączy się z dodatkowym dochodem zarówno w skali gospodarstwa, jak i całego regionu. Korzyści można czerpać z wynajmu miejsc noclegowych, sprzedaży produktów wytworzonych w gospodarstwie, oferowania specjalistycznych usług, które mają za zadanie uatrakcyjnić pobyt turystom. Dzięki agroturystyce coraz częściej obserwujemy poprawę jakości życia ludności wiejskiej, rozwój infrastruktury wsi, podnoszenie kwalifikacji osób zatrudnionych w gospodarstwach.

Według Mieczysława Sirki i Janusza Beka [2006] agroturystyka jest alternatywą dla znanych miejscowości wypoczynkowych. Daje ona możliwość wypoczynku na innych zasadach niż te, które oferuje przemysł turystyczny. W agroturystyce ważną częścią usługi są korzyści niematerialne turystów, które nie stanowią żadnego kosztu, albo nie są brane pod uwagę przez świadczących usługi. Sprawia to, że usługa jest względnie tania dla klientów. Niższe koszty usług mogą wynikać z niższej wyceny zasobów użytych do ich zrealizowania.

Według Michała Sznajdera i Lucyny Przezbórskiej [2006] duża część gospodarstw może się rozwijać dzięki zmianie profilu tradycyjnej działalności produkcyjnej surowców rolnych w kierunku wykorzystania posiadanych zasobów (ziemia, budynki) w takich pozarolniczych dziedzinach jak: turystyka wiejska i agroturystyka, gastronomia, handel, hotelarstwo, uprawa roślin specjalnych (zioła, przyprawy, rośliny do przetwórstwa energetycznego), pamiątkarstwo i rzemiosło (malarstwo ludowe, rzeźbiarstwo, garncarstwo), usługi transportowe, budownictwo, pielęgnacja krajobrazu i inne. Użytkownicy gospodarstw prowadzący działalność pozarolniczą najczęściej wskazują na działalność związaną głównie z handlem, przetwórstwem rolno-spożywczym, leśnictwem, rybactwem i rybołówstwem. Coraz bardziej popularne staje się dodatkowo prowadzenie restauracji i barów, produkcja artykułów spożywczych. Coraz częściej rolnicy podejmują się również prowadzenia działalności produkcyjnej, takiej jak garbowanie i wyprawianie skór, tworzenie wyrobów z drewna, słomy czy gliny.

Obok tradycyjnego rolnictwa rozwija się zatem cały wachlarz nowych możliwości, dających dochody również tej części mieszkańców terenów wiejskich, którzy nie utrzymują się z rolnictwa. W efekcie ludzie znajdują pracę i uzyskują dochody, które pozwalają żyć w warunkach coraz bardziej zbliżonych do miejskich.

Pojęcie dywersyfikacji odnoszone jest również do sytuacji potencjalnych klientów turystyki wiejskiej i jej produktów. *Obserwowana na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat silna dywersyfikacja dochodów nie może nie mieć wpływu na strukturę popytu. Dla uboższej części społeczeństwa spędzanie wolnego czasu na wsi, gdzie zarówno usługi są tańsze, jak też koszty dojazdu niższe (w połączeniu często z brakiem samochodu) może być jedynym dostępnym wariantem* [Agroturystyka 2000, s. 32].

Zdaniem Ireny Paluszek [2008, s. 231] konkurencja na rynku usług agroturystycznych sprawia, iż pojęcie dywersyfikacji usług w agroturystyce kryje różne propozycje wypoczynku i zakres usług. Agroturystyka postrzegana jako „leżakowanie pod gruszą” i pomoc w pracach polowych jest już rzadkością. Obecnie w gospodarstwach agroturystycznych proponowane są zajęcia typu: nauka jazdy konnej, hipoterapia, warsztaty rękodzieła artystycznego, imprezy okolicznościowe dla rodzin i firm. Coraz częściej w ofercie gospodarstw agroturystycznych znajdują się „zielone” i „białe” szkoły z ciekawym programem animacyjnym.

Z badań efektywności ekonomicznej polskiej agroturystyki zawartych w opracowaniu *Turystyka wiejska...* [2001, s. 16] wynika, że jej udział w dochodach gospodarstw wynosił 18,9%. Największe znaczenie agroturystyka miała w gospodarstwach zlokalizowanych w województwie warmińsko-mazurskim (udział w dochodach 27,6%) oraz pomorskim (26,8%), zaś najmniejsze – w województwie lubelskim (11,4%). Wyniki tych badań potwierdzają też hipotezę zakładającą, że w większym stopniu agroturystyka powinna być formą dywersyfikacji działalności gospodarstw położonych w atrakcyjnym otoczeniu, ciekawym krajobrazie, do którego należą góry, jeziora, wybrzeże morskie czy lasy. Nie znaczy to jednak, że należy zaprzestać prowadzenia działalności agroturystycznej na innych terenach.

Mikołaj Jalinik [2002, s. 92] słusznie zauważa, że większą szansę dywersyfikacji działalności mają te gospodarstwa, które są położone w atrakcyjnym krajobrazie i których właściciele rozumieją, że warunkami sukcesu w tej działalności są:

- kultura osobista,
- otwartość,
- gościnność i uprzejmość,
- czystość i porządek,
- bezpieczeństwo,
- umiejętność zainteresowania otoczeniem,
- pielęgnowanie tradycji i tożsamości regionu,
- doskonalenie przedsiębiorczości.

Dla przeludnionych i bezrobotnych terenów wiejskich, zwłaszcza południowo-wschodniej Polski, realną alternatywą dla stworzenia nowego rynku pracy jest turystyka, która jednocześnie jest doskonałym sposobem ochrony historii, tradycji i obyczajów. To produkt przygotowywany na wsi, po który przyjadą mieszkańcy miast.

Artur Stec [1999, s. 132] tak określa to zjawisko: *Na początku lat 90-tych, kiedy to postanowiono szukać ratunku dla polskiego rolnictwa w wielofunkcyjnym rozwoju wsi, agroturystyka zaczęła nabierać coraz większego znaczenia. Celem rolników organizujących w swoim gospodarstwie wypoczynek jest osiągnięcie zysku, natomiast w szerszym ujęciu agroturystyka ma się przyczyniać do zmniejszenia liczby bezrobotnych oraz pomagać w rozwiązywaniu problemów przeludnienia agrarnego i rozdrobnienia indywidualnych gospodarstw.*

Agroturystyka może stać się szansą rozwoju zwłaszcza dla małych i średnich gospodarstw, charakteryzujących się tzw. przeludnieniem agrarnym, nieprodukujących na rynek lub sporadycznie sprzedających uzyskiwane nadwyżki. Znaczna liczba tego typu gospodarstw jest zlokalizowana w regionach Polski charakteryzujących się dosyć korzystnymi walorami krajobrazowo-geograficznymi. Czynniki środowiskowymi sprzyjającymi działalnościami turystycznej na obszarach wiejskich są:

- położenie w terenie atrakcyjnym turystycznie,
- budynki nawiązujące do tradycyjnego, wiejskiego stylu,
- korzystne warunki ekologiczne,
- dostępność punktów handlowych, usługowych, miejsc rozrywkowych i rekreacyjnych (boiska sportowe, baseny, korty tenisowe) [Makarski 1994, s. 98].

Działalność turystyczna na wsi prowadzi do wzrostu wartości gruntu przeznaczonego na cele rekreacyjno-turystyczne. Wzrost zainteresowania agroturystyką stwarza większe szanse wydzierżawienia przez rolników terenów pod camping, pola namiotowe, bary i sklepy z produktami regionalnymi, co przynosi znaczne efekty ekonomiczne.

Rozwój agroturystyki stwarza szanse zatrudnienia dla mieszkańców wsi przy świadczeniu usług bezpośrednich (wynajem kwater, wyżywienie) i pośrednich, takich jak: usługi przewodnictwa, nauki jazdy konnej i pływania, wypożyczenia sprzętu sportowego i jego przechowywania itp. Pośredni wpływ agroturystyki na ograniczenie poziomu bezrobocia może przybierać postać innych usług i produktów wyrabianych i sprzedawanych na obszarach wiejskich: przede wszystkim żywności, ale także wyrobów rzemieślniczych oraz usług komunikacyjnych, gastronomiczno-rozrywkowych, promocyjnych, informacyjnych i dystrybucyjnych. W dzisiejszych czasach agroturystyka jest realną formą działalności pozarolniczej, którą można realizować na obszarach wiejskich. Dotyczy to przede wszystkim wsi, które położone są na obszarach typowo rolniczych, wchodzących w skład gmin wiejskich. W gospodarstwach znajdujących się na terenie gmin miejskich i miejsko-wiejskich, zlokalizowanych w pobliżu większych miast, z sukcesem można realizować inne formy przedsiębiorczości, zaspokajające potrzeby mieszkańców miast (np. tworzenie hurtowni, hoteli podmiejskich). Na wsiach oddalonych od większych ośrodków miejskich trudno liczyć na rozwijanie tego typu produkcji i usług.

Aktywizacja zawodowa wsi przez turystykę i agroturystykę prowadzić może do zmniejszenia odpływu do miast osób stosunkowo młodych i lepiej wykształconych, a zatem ograniczyć proces wyludniania się wsi, którego najboleśniej doświadczają wsie wschodniej Polski. Wzrost dochodów ludności wiejskiej związany z rozwojem agroturystyki za pośrednictwem podatków może pozytywnie wpływać na budżety gmin. Gminy będą miały możliwość przeznaczenia środków finansowych na realizację zadań własnych, np. budowę i konserwację infrastruktury (drogi, wodociągi). Niektóre gminy, które widzą potencjał w rozwoju agroturystyki na terenie gminy, podejmują zadania z tworzeniem urządzeń infrastrukturalnych.

Łączenie turystyki z rolnictwem ma uzasadnienie zarówno ekonomiczne, jak i społeczne. Główne korzyści społeczne to przede wszystkim aktywizowanie młodych ludzi z terenów wiejskich do działania i wprowadzania w życie nowych pomysłów, szczególnie w rejonach o wysokim wskaźniku bezrobocia. Jest to wyraz wielkiej odwagi i wysiłku osób, dla których impulsem do działania jest chęć sprawdzenia własnych możliwości i umiejętności oraz zapewnienia środków do godziwej egzystencji.

WYNIKI BADAŃ

Badania dotyczyły wyboru jednej z najpopularniejszych form dywersyfikacji działalności gospodarstw rolnych, uznawanej za nierolniczą, która tak naprawdę bez gospodarstw rolnych nie mogłaby istnieć – agroturystyki. Badania z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu wykonano w 50 losowo wybranych gospodarstwach agroturystycznych z terenu gmin województwa małopolskiego: Wielka Wieś, Sułoszowa, Jerzmanowice-Przegonia, Michałowice i Skąpa (województwo małopolskie) w kwietniu 2010 r.

Spośród ankietowanych gospodarstw agroturystycznych 40 prowadzi działalność przez cały rok, 10 – tylko w sezonie letnim i zimowym. Respondentami byli właściciele obiektów w wieku od 28 do 65 lat, w przeważającej mierze były to kobiety. Większość respondentów legitymowała się wykształceniem średnim (24) i zasadniczym zawodowym (15). Powierzchnia gospodarstw rolnych zajmujących się agroturystyką wahała się od 0,7 do 4,1 ha, a 70% respondentów potwierdziło prowadzenie działalności produkcyjnej zarówno roślinnej, jak i zwierzęcej, ale w większości na małą skalę – na samozaopatrzenie i dla turystów. Wszystkie gospodarstwa wskazały na pewne zmiany w produkcji roślinnej (w strukturze produkcji więcej warzyw, owoców, a także zióła) i zwierzęcej (chów drobiu, królików), które umożliwiły dostosowanie produkcji do celów turystycznych. Odbywało się to w większym stopniu w gospodarstwach oferujących wyżywienie.

W większości gospodarstwa miały pozarolnicze źródła dochodów (75%), a z tego: środki pochodzące z pracy poza gospodarstwem (44%) lub z emerytur i rent (56%). Najważniejszą przyczyną rozpoczęcia dodatkowej działalności, w tym działalności agroturystycznej, zdaniem respondentów (mogli wybrać więcej niż jedną ewentualność) była konieczność osiągnięcia dodatkowych dochodów (45 gospodarstw). Wybór agroturystyki jako działalności nierolniczej podyktowany był brakiem możliwości znalezienia zatrudnienia poza gospodarstwem (33), możliwością „zatrudniania” całej rodziny (33), posiadaniem wolnych pomieszczeń mieszkalnych (32). Nie bez znaczenia był fakt odniesienia sukcesu w tej działalności przez sąsiadów (25 gospodarstw), tradycja rodzinna (20) czy chęć poznania nowych ludzi (20). Najczęściej była to kombinacja kilku czynników, z których najważniejszym były niskie dochody gospodarstwa z produkcji rolniczej. Argumentem za podjęciem działal-

ności agroturystycznej był również fakt, że przy spełnieniu określonych warunków działalność ta nie podlega rejestracji, nie jest opodatkowana, pozwala pozostać przy najniższych stawkach ubezpieczenia w KRUS i pozbawiona jest biurokracji wiążącej się z prowadzeniem działalności gospodarczej.

W badanych gospodarstwach okres prowadzenia działalności agroturystycznej wahał się od jednego roku do ośmiu lat. Najczęściej deklarowano prowadzenie działalności od dwóch lat.

Baza noclegowa była zróżnicowana. Aż 85% gospodarstw oferowało pokoje w budynkach zamieszkałych przez gospodarzy, tylko 10% w oddzielnych budynkach, a 5% na przyzgodowym polu namiotowym. Pełne wyżywienie oferowało 30 spośród 50 badanych gospodarstw, a 14 – spożywanie produktów wytworzonych we własnym gospodarstwie. Wśród oferowanych atrakcji były obiekty sportowe, jazda konna wierzchem i bryczkami, wypożyczanie sprzętu sportowo-rekreacyjnego, gry i zabawy organizowane na świeżym powietrzu (ogniska, kuligi itp.). 20 gospodarstw umożliwiała również udział w pracach polowych. Tylko 10 gospodarstw oferowało produkty tradycyjne i regionalne. Goście, podobnie jak w innych badaniach prowadzonych przez autorkę na terenie Małopolski, to głównie rodziny z dziećmi (47,8%) i emeryci (25,6%). W 19 gospodarstwach wśród agroturystów byli również obcokrajowcy, najczęściej Francuzi i Niemcy. Wykorzystanie bazy noclegowej w obiektach całorocznych nieznacznie przekraczało 40%, w obiektach sezonowych było to 59%.

Przy próbie oceny korzyści wynikających z podjęcia działalności agroturystycznej najistotniejsze, podobnie jak przy motywacji, było posiadanie dodatkowego dochodu (45 gospodarstw). Tyle samo uznało za korzyść zdobywanie nowych doświadczeń i poznawanie ludzi. 40 respondentów za jedną z najważniejszych korzyści podało wykorzystanie wolnych pomieszczeń, zaś 31 za korzyść uznało sprzedaż własnych wyrobów i utworzenie dodatkowych miejsc pracy.

W odpowiedzi na pytanie o wskazanie struktury źródeł w dochodzie gospodarstwa respondenci wskazywali, iż udział produkcji rolniczej i pracy poza gospodarstwem wahał się od 5 do 90%, udział emerytur i rent mieścił się w przedziale 10-70%, zaś udział agroturystyki wynosił od 10 do 100%, natomiast inne, w tym działalność gospodarcza inna niż agroturystyka stanowiły udział 5-30%. Średnie dla badanych gospodarstw wynosiły:

- dochód z produkcji rolniczej – 22%,
- praca poza gospodarstwem – 45%,
- działalność agroturystyczna – 27%,
- inne – 6%.

Część gospodarstw miała również dochody z rent i emerytur; w tych gospodarstwach stanowiły one średnio 36% dochodu gospodarstwa domowego. Ponadto zaznaczyć należy, że 10 badanych gospodarstw (20%) w jakimś stopniu skorzystało z funduszy przedakcesyjnych lub unijnych na rozpoczęcie albo rozwój działalności agroturystycznej. Większość gospodarstw deklarowała chęć dalszego inwestowania w działalność agroturystyczną. Plany obejmowały rozbudowę domu czy nawet nowy, odrębny budynek z przeznaczeniem dla turystów, a także skromniejsze inwestycje, jak: wymiana okien, remont dachu, budowa ogrodu, parking dla gości czy placu zabaw dla dzieci.

Tylko w jednym przypadku rolnik postanowił zakończyć działalność agroturystyczną, tłumacząc to zbyt małą liczbą gości. Stwierdził, że „ma inną pracę na widoku”. Właściciele pozostałych gospodarstw zamierzali kontynuować działalność agroturystyczną i rozwijać ją (35 gospodarstw) w miarę dostępnych środków finansowych, w tym unijnych, ponieważ

docenili przychody uzyskane dzięki działalności agroturystycznej. Mowa tu o przychodzie, ponieważ w trakcie badań wyraźnie można było stwierdzić, że w większości rolnicy nie potrafili oszacować kosztów prowadzenia działalności agroturystycznej. Pod znakiem zapytania stoi więc również ich ocena udziału poszczególnych źródeł dochodów w całości dochodów ich rodzin.

WNIOSKI

Przeprowadzone badania potwierdzają znaczenie agroturystyki jako formy dywersyfikacji działalności gospodarstw rolnych. Badane gospodarstwa sygnalizowały również dywersyfikację produkcji rolniczej na potrzeby turystów. Nawet przy obiektywnych trudnościach ocenienia rzeczywistego udziału dochodu z agroturystyki w dochodach rodzin, które prowadzą taką działalność, chęć dalszego inwestowania w rozwój usług turystycznych, chęć współpracy w ramach stowarzyszeń agroturystycznych, doskonalenia wiedzy i umiejętności w tym zakresie, pośrednio dowodzi znaczenia tej formy dywersyfikacji. Przy obecnej strukturze gospodarstw rolnych województwa małopolskiego, niezwykle trwałej, odznaczającej się małymi i mikroskopijnymi gospodarstwami, posiadanie kilku źródeł dochodów nie jest kwestią wyboru, lecz koniecznością. Agroturystyka pozwala bez opuszczania gospodarstwa wytwarzać produkt, który na miejscu w gospodarstwie zakupią mieszkańcy miast. Między innymi w tym tkwi przewaga działalności agroturystycznej nad innymi lokalnymi formami przedsiębiorczości, które nazbyt ograniczają skromne dochody gospodarstw domowych na obszarach wiejskich.

LITERATURA

- Bański J., Czapniewski K. L. 2009: *Przedsiębiorczość wiejska. Baza danych*, Fundacja Fundusz Współpracy, Biuro Programów Wiejskich, Projekt Agrinpol, Warszawa.
- Bringham E.F., Gapenski L.C. 2000: *Zarządzanie finansami*, Warszawa. Wydawnictwo PWE.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie małopolskim w 2005 r.*, Urząd Statystyczny w Krakowie, kwiecień 2006.
- Jaliniak M. 2002: *Agroturystyka na obszarach przyrodniczo cennych*, „Rozprawy Naukowe”, nr 7, Politechnika Białostocka, Białystok.
- Koch R. 1998: *Strategia. Jak opracować i wprowadzić w życie najskuteczniejszą strategię?* Wyd. Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków.
- Kopaliński W. 2009: *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*. RYTM, Warszawa.
- Majewski D., Radzikowska E. 2001: *Znaczenie działań dywersyfikacyjnych dla polskiego rolnictwa*, [w:] *Różnicowanie produkcji rolniczej ze szczególnym uwzględnieniem obszarów o trudnych warunkach rolniczych*, Polska Wieś 2000. Raport o stanie wsi. FDPA, Warszawa.
- Makarski S. 1994: *Adaptacja gospodarki chłopskiej i jej otoczenia do warunków rynkowych*, IRWiR PAN, Warszawa.
- Paluszek J. 2008: *Dywersyfikacja wykorzystania zasobów ziemi w gospodarstwach rolnych w Polsce*, „Roczniki Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie”, t. X.
- Rolnictwo i obszary wiejskie w Polsce w latach 1992-2007*, Departament Analiz Ekonomicznych i Prognoz Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa marzec 2009.
- Sirko M., Bek J. 2006: *Rola turystyki w rozwoju gospodarczym obszarów wiejskich i leśnych*, Wydawnictwo WSE, Stalowa Wola.
- Stec A. 1999: *Bariery rozwoju agroturystyki i możliwości ich przezwyciężenia na przykładzie Podkarpacia*, [w:] *Szanse i bariery rozwoju przedsiębiorczości w regionie Podkarpacia*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Jarosław.

- Sznajder M., Przezbórska L. 2006: *Agroturystyka*, PWE, Warszawa.
- Świetlikowska U. (red.) 2000: *Agroturystyka, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA)*, Warszawa.
- Turystyka wiejska czynnikiem ożywienia terenów wiejskich*, (raport) KCDRRiOW, Kraków 2001.

Ewa Tyran

DIVERSIFICATION AS A ADJUSTMENT PROCESS OF FARMS IN MALOPOLSKA DISTRICT

Summary

Market economy, unemployment, increase of input costs, small scale of agricultural production – these are some of many important reasons which caused that farmer families have been forced to look for additional, non-agricultural, out of farm sources of income. Diversification, especially to non-agricultural activities, is for many farms a chance to survive.

The survey concerned farms which have chosen agritourism activities as a source of additional income. The main reason for such a decision was the problem with finding non-farm jobs and difficulties with undertaking non-agricultural activities on farms (costs, taxes) other than agritourism. Main reasons favouring agritourism were free rooms on farms, surplus of labour force, relatively low costs of starting agritourism. Investigated farms evaluated average share of income generated by agritourism activities at 27% of total income. Almost all farms planned to continue and develop their agritourism activities to increase the share of income generated by that activity.

Adres do korespondencji:

dr inż. Ewa Tyran

Katedra Zarządzania i Marketingu w Agrobiznesie
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

al. A. Mickiewicza 21

31-120 Kraków

tel. (12) 662 43 71

e-mail: rutyran@cyf-kr.edu.pl